

ЮВІЛЕЙ ЯК ВИКЛИК: ВДЯЧНІСТЬ, ПАМ'ЯТЬ, СПОНУКА

2020–2021 роки – пора великих ювілеїв, особливо значущих для Дому Франка (Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка).

2020 року Музей урочисто відзначив 80-ліття з часу офіційного заснування (зокрема, широкою програмою заходів у рамках проекту «Музей людей. Дім. Храм. Форум») – попри те, що фактичну свою історію розпочинає принаймні від утворення кімнати-музею Івана Франка в Науковому товаристві імені Шевченка 1925 року, – отже, можна стверджувати про щонайменше 95-річну традицію музеєфікації постаті й спадщини нашого патрона. Тож 2025 року є підстави святкувати 100-ліття музейного франкознавства. Врешті саму ідею необхідності утворення Дому Франка у Львові як музейно-архівної інституції того-таки 1925 року вперше сформулював академік Михайло Возняк (у статті «На порозі студій над Франком»).

2020-й також став рубіжним для сучасного переосмислення значення поста-ті фактичного фундатора музейного франкознавства, першого директора Музею Івана Франка у Львові та наймолодшого сина письменника – Петра Франка. 130-ту річницю з дня його народження Дім Франка ознаймив програмою пам'ятних заходів, а книжковим підсумком багатолітніх студій стало видання монографії Наталі Тихолоз «Петро Франко. Формула долі (Життєпис на тлі доби)» (Львів, 2021). Це найповніша на сьогодні наукова біографія цієї унікальної й багатогранної особистості, заснована на ретельно вивірених документальних, мемуарних, епістолярних та інших історичних джерелах.

Нарешті, 2021 року виповнилося 165 років з дня народження Івана Франка.

З цієї нагоди Дім Франка зініціював та зреалізував цілу низку масштабних, резонансних проєктів:

– «Франкомандри +» – міжсекторальний проєкт зі створення інтерактивних туристичних маршрутів та путівників шляхами мандрів Івана Франка у співпраці з туристичним бізнесом, новими медіями й локальними спільнотами;

– «Франко. Re:volution» – кроссекторальний культурно-просвітницький та мистецький проєкт, спрямований на актуалізацію творчого феномена Івана Франка як знакової поста-ті національної та світової культури через синтез літератури, музики, театру, актуальних мистецтв, наукових студій, просвітницьких програм – зокрема, в інноваційних форматах музично-поетично-театрального дійства «Легенда про вічне життя» за однойменним твором Івана Франка на сценах Львівської національної опери та Київського національного театру

оперети (режисер Олександр Білозуб, виконавці – митці гурту «Курбаси») та виставки сучасного мистецтва «Franko Laboratorium 3.0. International» (куратор – Василь Одрехівський);

– «Franko made in the U.S.S.R.» – виставка арт-об'єктів із музейних фондів зі супровідною аналітичною й освітньою програмою, спрямована на переосмислення сконструйованого в СРСР образу Івана Франка як одного із «стовпів» гібридної радянсько-української ідентичності та мистецтва соцреалізму загалом (куратор – Михайло Кобрин).

– «Франко вдома. На(в)чай з класиком» – пізнавально-освітній відеоблог (цікаві історії про Франка та його родину устами музейних фахівців), доступний на інформаційних ресурсах музею та в ефірі Суспільного мовлення на UA: Українське радіо. Львів.

Варто відзначити, що перші два проекти стали можливими завдяки підтримці Українського культурного фонду, а два наступні здійснено в рамках програми Львівської міської ради «Фокус на культуру» на 2020–2021 роки.

Nota bene: перелічені проекти – це лише дециця з масштабної й багатогранної діяльності команди Дому Франка, яка обіймає різні види роботи: науково-дослідну, науково-просвітницьку, науково-видавничу, експозиційно-виставкову, екскурсійну, музейно-педагогічну, фондову, пошукову, реставраційну, фінансово-фандрейзингову, адміністративно-господарську, маркетингову, комунікаційну... Та всі ці вектори музейної праці (праці щоденної, невсипущої і не завжди помітної, яка аж ніяк не обмежується і не вимірюється самими лише ювілеями, а триває по-всякчас!) об'єднує спільний знаменник: прагнення спільними зусиллями натхненного, мотивованого колективу одностудійців творити Дім Франка як живий музей «цілого чоловіка», «місце сили» і культурний хаб, простір свободи, (спів)творчості і діалогу, осягати й популяризувати Франкову біографію і творчу спадщину, утверджувати престиж його імені та національної культури загалом в Україні і світі.

Важливо наголосити: усі згадані вище музейні ініціативи мали на меті запропонувати нові, наповнені евристичними сенсами креативні формати відзначення пам'ятних дат, зокрема ювілеїв (на прикладі Івана Франка).

Утім, серед цьогорічних ювілярів (знакових постатей-2021) – цілий шерек видатних особистостей української історії та культури, зокрема й Франкових сучасників і приятелів, без яких годі уявити і тим паче збагнути «людський світ» письменника-мислителя, його інтелектуальне середовище, комунікаційний простір і креативну спільноту.

Ось стислий і далеко не повний перелік:

- 180-річчя Михайла Драгоманова,
- 165-річчя Миколи Садовського і Софії Русової,
- 155-річчя Михайла Грушевського,
- 150-річчя Лесі Українки, Василя Стефаника, Володимира Гнатюка, Миколи Вороного, Василя Щурата, Агатангела Кримського,

– 125-ліття Ольги Франко з Білевичів (видатної кулінарки, невістки письменника і дружини його сина Петра)...

Справжній парад ювілеїв!

Отож є обґрунтований привід чесно поставити перед собою більш загальне питання: а який узагалі сенс ювілеїв? Навіщо їх відзначати? Можливо, ритуалізація річниць і роковин з нулем (чи нулями) наприкінці (50, 100, 150, 200...) є даниною архаїчній (а отже, анахронічній) колективній свідомості, схильній містифікувати нумерологічні збіги? А на пострадянських теренах – навіть наслідком інерції комуністичних практик (де)формування колективної пам'яті у канонічних, жорстко регламентованих форматах, на чітко визначених ідеологічних засадах, через профанну міфологізацію та політичну інструменталізацію минулого?

* * *

Ювілей, як відомо, первісно – особливий рік, «рік свободи» (лат. *Jubilaeus*, від давньоєвр. йовель чи ювель – баранячий ріг; у нього трубили, символічно звістуючи надходження такого року і початок пов'язаних із ним сакралізованих подій і обрядодій).

У стародавніх євреїв ювілейним уважали кожен п'ятдесятий рік (що приходив після семи седмиць – 49 звичайних років), коли продані й віддані під заставу землі повертали попереднім власникам, боржникам прощали борги, а рабам дарували свободу.

У середньовіччі ювілейним роком (*Jubilaeus annus*) називали рік, коли розкаяний грішник, що здійснив паломництво до Риму, міг отримати повну індульгенцію – відпущення всіх гріхів (спершу кожен 100-й, потім 50-й, 33-й і нарешті 25-й – міра лояльності Римських Пап щодо періодичності такого віхового року з плином часу усе зростала).

І лише в модерну, секулярну добу ювілеєм почали називати фактично будь-яку річницю (державну, приватну чи інституційну) – урочисте відзначення X-річчя будь-кого чи будь-чого.

Отож саме поняття значно здевальвовалося, значення його суттєво змінилося, навіть розмислося, а первісний, етимологічний сенс поступово десакралізувався, «вивітрився». Адже тепер ювілеями іменують – підставово чи ні – будь-які прив'язані до «магії чисел з нулями вкінці» святкування: роковини життя й діяльності окремих людей (і «видатних», і «звичайних») чи організацій (від університетів і театрів до комерційних фірм, ЗМІ чи навіть маленьких крамниць), знакових подій (перемог і поразок, народження і смерті, одруження й закінчення школи чи вишу – всього, що тільки на гадку спаде...).

Чому ж це так? Чи після всього цього знесенсовлення ювілеї ще зберігають для людських спільнот та індивідів бодай якесь справжнє (а не формальне) значення?

Що ж, для початку визнаймо: нас, смертних, завжди чарують «круглі» і «напівкруглі» дати – принаймні від часу, коли ми навчилися рахувати роки, іншими словами, вести літочислення. І, мабуть, немає в цьому якогось гріха. Нехай і так. Якщо «нулі» в числах спроможні нагадати нам про більші від нас «одиниці» – у них є сенс. Якщо «пам'ятні дати» здатні бодай щось зробити для оживлення пам'яті – то це й зовсім не зле. Тож не цураймося ювілеїв (хоча й не вдовольняймося лише ними!).

Ювілей – не лише традиційна, усталена форма структурування часового континууму.

Ювілей – це чудова нагода для вдячності. Нехай навіть і запізнолії. А ще – добрий привід для проміжних підсумків і накреслення перспектив. Не тільки для святкування.

Утім...

* * *

Є ще один важливий аспект цієї проблеми, на який варто звернути особну увагу.

Що таке ювілей по-українськи? Точніше, який класичний, канонічний формат святкування ювілейних дат видатних діячів нашої історії та культури в сучасній українській [читай пострадянській] традиції?

Усталена десятиліттями схема (успадкована ще з радянських часів) включає в себе канонічних 7 пунктів:

1. Утворення ювілейного комітету (переважно з людей, які здебільшого насправді мало що конкретно робитимуть для відзначення ювілею) та формування програми заходів (ключові з яких – нижче).

2. Покладання квітів до пам'ятників. Бажано вінків і кошиків, не просто букетів. Зі стрічками і написами, з церемоніальною ходою, під урочистий музичний супровід.

3. Протокольні вітальні виступи офіційних осіб («начальства» – представників влади). В суворому порядку, за субординацією: від «старшого» до «молодшого».

4. Пафосна (і зазвичай досить довга й велемудра) промова певного вченого мужа (рідше вченої жони) про славної пам'яті ювіляра/ювілярку.

5. Наукова конференція (конгрес, симпозіум – назви й формати можуть бути різні, суть одна: багато розумних людей говорять якісь мудрі речі і посилено вдають, що їм цікаво, що скажуть інші, та насправді чекають, щоб відстрілятися самим і якнайскоріше наблизити п. 7).

6. Урочиста академія у форматі концерту-«солянки» з патетичними декламаціями та окремими музичними номерами (найкраще – в опері чи філармонії, у крайньому разі в якомусь актовому залі).

7. Фуршет (для вибраних).

Головна спільна риса усіх пунктів (хіба що за винятком п. 7): усі чекають, коли воно нарешті закінчиться. Усі – це буквально всі: й організатори, й учасники, і доповідачі, й слухачі, і музиканти й танцюристи... І навіть члени ювілейного комітету.

Чому? Відповідь проста, аж дитяча: бо нудно.

Одне слово: «Хоч погано, так зате довго», – як казав Євген Чикаленко.

Ключове питання: і що з того? Що з того для покійного ювіляра? І що для нас, сьогоденішніх і завтрашніх? Для суспільства і для культури загалом?

Будьмо чесні зі собою і визнаймо, що за 30 років незалежності українське суспільство досі не спромоглося повністю звільнитися від профанних стереотипів сприймання національної культурно-історичної традиції крізь призму пострадянської оптики та відмовитися від ритуалізованих і значною мірою формальних, «протокольних» способів її вшанування (за усталеною схемою, означеною вище: покладання квітів – концерт – фуршет).

Є дві новини: погана і дуже погана.

1. Такий формат більше не працює. Від слова «зовсім».

2. Не працює вже доволі давно. І навряд чи ще працюватиме. Бо: див. п. 1.

Не вірите? Запропонуйте своїм дітям взяти участь у такій програмі святкування. Якщо побачите нечуваний ажіотаж – відкличу свій діагноз назад. Ага, вже бачу, як вони підстрибують від нетерплячки! Та вже на покладанні квітів вони смикатимуть вас за штани (чи спідницю) і жалібним поглядом промовлятимуть лише одне питання: «Коли ми вже звідси підемо?» Причому незалежно від того, 6 їм чи 16.

«Гаразд, – скажуть обурені ревнителі непорушних «священних» традицій (читай доктринери й формалісти), – легко бути таким мудрим, щоб геть чисто все заперечувати! А що натомість? Якщо так неправильно, то як правильно? Що, невже взагалі не відзначати ювілеї? Може, ще й днів народження не святкувати? Що на це скажете, циніки постмодерні, нігілісти безпринципні?»

Відповідь. Та спершу сам поставлю ще одне питання – найважливіше, як на мене, у цьому контексті.

* * *

Навіщо ми взагалі відзначаємо певні ювілеї? Хіба справа лише в ірраціональній магії «круглих дат»?

1. Щоб нагадати про великих мертвих, значущих для нашої історичної пам'яті, культурної та національної ідентичності, – не так як про мертвих, як про великих. А ще краще – як про живих. Близьких. Рідних.

2. Щоб спробувати по-новому відповісти на питання: а в чому секрет їхньої величі? І чому ми взагалі про них згадуємо?

3. Щоб актуалізувати їхні «живі» творчі ідеї й образи в контексті нашої сучасності.

4. Щоб стати сильнішими і рушити далі. Бажано вперед і вгору.

Тож усі подальші відповіді на питання: як правильно відзначати ювілеї? – мають впливати, на моє переконання, саме із цих чотирьох «щоб» (хоча можете додати й інші).

Ось мої чотири прості «рецепти», як треба вшановувати наших великих з нагоди їхніх «круглих дат»:

1. ЖИВО, якомога живіше, без пафосу і фальші, без розпачливих завивань і поганського ідолопоклонства: так, як згадуємо друзів і родичів, яких знали, любили і пам'ятаємо – як живих людей, а не язичницьких божків, святих великомучеників чи всесвітніх злочинців і грішників.

2. СВІЖО, якомога більш по-новаторськи, без страху перед найсміливішими експериментами і найнезвичнішими форматами. Немає жодних табу, крім табу на нездарність і рутину. І всі жанри добрі, крім нудного.

3. УВАЖНО, з пильним вдивлянням у творчу спадщину ювіляра, щоб вилушити з неї здорове і життєздатне зерно, значуще й промовисте для нашої сучасності, для нашого суспільства, для сьогочасного історичного моменту, для нас особисто.

4. ВДЯЧНО – з почуттям причетності до великої традиції і потребою її тягlosti і живої трансформації – задля подальшого розвитку й поступу, а не задля консервації.

Вдячність робить нас людьми. Та лише щира вдячність.

Пам'ять робить нас зрячими. Та лише жива пам'ять.

Ювілеї роблять нас сильнішими і зрілішими. Та лише справжні ювілеї. Не протокольні, не ритуальні, не фальшиві й не фейкові.

Ювілеї нагадують нам не тільки про тих, хто був перед нами і на чий плечач ми стоїмо, а й про нас самих. Про те, хто ми є, що в нас найважливіше і куди ми взагалі рухаємося. Якщо рухаємося, звісно.

Для мене ювілей справжній лише тоді, коли це історія про щирю вдячність, живу пам'ять і рух уперед.

Бо якщо ювілей не про це, то навіщо такий ювілей?

* * *

Ювілей – привід не тільки для святкувань і підсумків, але передусім для переосмислення, експериментів і (пере)відкриття минулого – минулого, яке не минуло, а продовжує впливати на нашу сучасність і визначати наше майбутнє.

165-ліття Франка (1856–2021) – нагода не тільки вшанувати пам'ять класика, а й «оживити» його творчість, поглянути на неї по-новому, свіжими, сучасними очима, інтерпретувати та реактуалізувати її потенціал в контексті сучасності.

Іван Франко – один із творців модерної України, знакова постать не тільки національної історії і культури, а й національної ідентичності загалом. Це

високопродуктивна творча особистість світового масштабу, яка своєю багатогранною інтелектуально-творчою діяльністю визначає українську ідентичність як органічно європейську і глибоко національну водночас.

Творча спадщина Франка – не тільки документ історичного минулого, а й поле для сучасних творчих експериментів і пошуку нових сенсів і форм.

Акцентую: існує нагальна потреба повернути питомий сенс франківським метафорам «Каменяра» та «Вічного революціонера» як глибоко новаторським, модерним та конструктивно-будівничим за своєю природою, звільнити їх від анахронічних нашарувань комуністичної ідеології та хрестоматійної патини, а разом реконструювати фальшивий та шкідливий «міф» про консервативно-провінційний, рустикальний характер української культури загалом, продемонструвати та розвинути її інноваційний потенціал на прикладі сучасних тлумачень творчої спадщини Івана Франка.

Позаяк постать Франка багатогранна, то й сучасна інтерпретація її має бути засадничо багатовекторна: науково-просвітницька, музично-поетична, сценічно-театральна, візуально-просторова тощо.

Саме в цій «стереометричності» – феномен самого Франка, і гріхом є зводити його лише до одної якоїсь його іпостасі (скажімо, ЛИШЕ письменника чи ЛИШЕ політика), так само як звужувати франкознавство лише до одного аспекту – наприклад, академічного чи літературно-меморіального.

* * *

Музей – не скриня з посагом, не колекція старожитностей, не «консерва духу» і не реторта «застиглого часу», а жива лабораторія ідей.

Франко – не тільки наше минуле, а наше сучасне і наше майбутнє.

Ювілей – не свято, а виклик: вдячність, пам'ять, спонука.

Вдячність попередникам.

Пам'ять про пройдений шлях і здобутий досвід.

Спонука до власної праці.

Лише такий ювілей має сенс.

А решта – від лукавого.

Dixi.

Богдан ТИХОЛОЗ,
директор #Дому Франка